

Szent István Egyetem
Állatorvos-tudományi Doktori Iskola

**A karórágás (levegőnyelés) kialakulása
és gyógykezelése lovaknál**

PhD értekezés tézisei

Készítette:
Nagy Krisztina

2009

Szent István Egyetem

Állatorvos-tudományi Doktori Iskola

Témavezető:

.....

Dr. Bodó Gábor, PhD, Dipl. ECVS

Szent István Egyetem, Állatorvos-tudományi kar

Nagyállatklinika

Témabizottsági tagok:

Dr. Kabai Péter, PhD

Szent István Egyetem, Állatorvos-tudományi kar

Ökológia tanszék

Dr. Walter Hecker, PhD

Nyugalmazott egyetemi tanár

.....

Nagy Krisztina

Bevezetés

Sztereotip viselkedés az a közel azonos formában lezajló, ismétlődő viselkedésforma, amit látszólag céltalanul folytat az állat. Mivel a viselkedés funkciója nem mindig nyilvánvaló, a sztereotípiák definícióját átfogalmazták. Az új definíció szerint a sztereotípiák egy ismétlődő viselkedés, melyet frusztráció, a stresszel való folyamatos küzdelem és/vagy a központi idegrendszer működésének zavara vált ki. Az új definícióval új kutatási kérdések merülnek fel, mivel a sztereotípiák kialakulásának okáról jelenleg keveset tudunk, a központi idegrendszeri zavarokat nehéz vizsgálni; valamint vitatható, hogy a viselkedés mennyiben segít a stresszel szembeni megküzdésben.

A fogságban tartott állatok között gyakori jelenség a sztereotípiák, és az állat jóléte szempontjából különös figyelmet érdemel. A lovaknál leggyakrabban problémát okozó sztereotípiák közé a szitálás és az istállójárás (mozgási sztereotípiák) valamint a karórágás/levegőnyelés és a farágcsálás tartozik (orális sztereotípiák), melyek átlagos előfordulási gyakorisága 4%, 2%, 4% és 18%.

A karórágás/levegőnyelés során a ló rendszerint az etető, itató, karámfá vagy bokszt ajtó felszínének rágcsálásával és nyaldosásával kezdődik. Ezt követi a felső metszőfogak megtámasztása, valamint a megfelelő nyak- és gégeizmok megfeszítése, majd egy bőfögésszerű hang hallatása. Néhány ló a fog megtámasztása nélkül idézi elő ezt a hangot, így egyes hivatkozások a fenti viselkedéssor leírására a „levegőnyelés” kifejezés használatát javasolják, valamint elkülönítik a „megtámasztásos és megtámasztás nélküli levegőnyelést”. Azonban a „levegőnyelés” kifejezés sem teljesen tökéletes, mivel radiográfiás - endoszkópos vizsgálat során kimutatták, hogy a ló valójában nem is nyeli, hanem csak a garatban forgatja a levegőt. A magyar lovas szakzsargonban a „karórágó” jelzővel illetett lovak közé egyaránt tartozhat a „megtámasztásos levegőnyelést” végző valamint csupán „farágcsáló”, fára ráharapó, de bőfögésszerű hangot nem mutató ló. A két viselkedés első ránézésre hasonlóan tűnhet, mégis egymástól jól elkülöníthető, valamint funkcióját és következményeit tekintve teljesen különböző, ezért fontos azok egyértelmű elkülönítése.

Bizonyos fajtáknál, pl. az angol telivérek között, magasabb a sztereotípiák előfordulási gyakorisága, és nem kizárt, hogy a hajlam öröklődhet. A lovas szakemberek között továbbá az is általánosan elterjedt elképzelés, hogy a lovak eltanulják egymástól ezt a rendellenes viselkedésformát. Habár ezt az elképzelést eddig semmilyen kísérleti adat nem támasztotta alá, nem ritka jelenség, hogy a sztereotípiát mutató lovat elkülönítve tartják a többi egyedtől.

A levegőnyelést a ló a legnagyobb arányban zabetetés alatt és azt követően gyakorolja. A levegőnyelés és a zabbal való etetés kapcsolatának alapjait többen kutatták, azonban a pontos mechanizmus máig sem ismert. A levegőnyelés jelezhet egyfajta rágási hiányt, amennyiben nincs megfelelő szálak takarmány biztosítva, vagy lehet egy viscerális diszkomfort érzet következménye, mivel a zabbal való etetés következtében nő a vakbél és a vastagbél acidózisa. Szolgálhatja azt a célt, hogy fokozza a nyáltermelődést, és ezáltal csökkenti a gyomor savasságát. Kiváltódhat azáltal, hogy endogén opiátok szabadulnak fel a zab emésztése következtében, vagy a bazális magvak (nucleus caudatus, putamen, nucleus accumbens) módosult aktivitása következtében. A legújabb kutatások arra utalnak, hogy a középagy fokozott dopaminerg aktivitása fontos szereppel bír a sztereotípiák kialakulásában. A bazális magvak módosult aktivitása szintén kapcsolatban állhat a viscerális diszkomfort érzettel, de lehet genetikai hajlam, vagy egy korai életszakaszban ért stressz-hatás következménye is.

A levegőnyelő lovak bazális magvainak rendellenes működése állhat annak hátterében is, hogy ezek a lovak bizonyos tanulási tesztekben „gyengébb” teljesítményt mutatnak a kontroll lovakhoz képest. Az egyik ilyen vizsgálatban egy zabot rejtő doboz fedelének felnyitásához szükséges idő hosszával mérték a tanulékonyt. A sztereotípiát mutató lovak közül kevesebben és hosszabb idő alatt tudták csak teljesíteni a feladatot a kontroll lovakhoz képest. Egy másik tesztben a lovakat megtanították arra, hogy gombnyomásra jutalomfalat jár, majd nézték, hogy a jutalom elhagyása után mennyi idő kell ahhoz (és hány gombnyomás) hogy kioltódjon a tanult viselkedés. A levegőnyelő lovaknak a kontrollhoz képest több megerősítés nélküli esemény (jutalomfalat nélküli gombnyomás) kellett ahhoz, hogy kioltódjon a korábban jutalmazott viselkedés. Továbbá, választásos helyzetben a levegőnyelő lovak nem voltak képesek felismerni a rövid és hosszútávú megerősítés közötti különbséget sem, és nehezen tudtak változtatni egy már korábban rögzült viselkedésen. A tanulási tesztekben mutatott „gyengébb” teljesítmény felveti a kérdést, hogy vajon a mindennapos lovaglás során is érezhetőek-e ezek a különbségek a levegőnyelő és sztereotípiát nem mutató lovak között?

A levegőnyelés gyakoribb következménye lehet a kondícióromlás, a felső metszőfogak elkopása, a kóros bélműködés, valamint a gyomorfekély, és egyes kólikás megbetegedések, pl. Winslow-lyuk sérv kialakulása. Mindezek az állat értékét jelentősen csökkenthetik, ezért szavatossági jogigényt támaszthat a vevő. A levegőnyelést végző lovak egy része idegen emberek jelenlétében, vagy új környezetbe kerülve átmenetileg abbahagyhatja a kóros viselkedés gyakorlását, így nem mindig könnyű azt pl. adás-vételi vizsgálat esetén sem

felismerni. A levegőnyelés jelenlétének vagy hiányának megbízható igazolására jelenleg nem áll rendelkezésre vizsgálati módszer a szakirodalomban.

A levegőnyelés előfordulási gyakoriságának csökkentése az említett egészségügyi okokból kifolyólag fontos és szükséges. Jelenleg a leghatékonyabb gyógykezelésnek a megelőzést tartják, vagyis az egészséges lovak rizikótényező-mentes környezetben való tartását, mivel ha egyszer a ló már levegőnyelő lett, nagyon nehéz leszoktatni róla. A naponta biztosított szabad mozgási lehetőség, a szociális kapcsolat kialakításának biztosítása, valamint a nagy mennyiségű szálas takarmány mellett a kevés koncentrált takarmánnyal való etetés segíthet megelőzni a sztereotípiák kialakulását.

A jelenleg rendelkezésre álló kezelési lehetőségek vagy akadályozzák a lovat fizikailag a sztereotípiák gyakorlásában (nyakszív, szájkosár, a karórágó felszín kezelése), vagy a ló levegőnyelésre irányuló motivációját próbálják valahogyan csökkenteni (akupunktúra, antidepresszánsok, környezetgazdagítás). A levegőnyelés teljes gátlását azonban egyik jelenleg rendelkezésre álló módszerrel sem lehet elérni. A legelterjedtebb gyógykezelés a nyakszív használata, mely megnehezíti, ill. kényelmetlenné teszi a ló számára a nyak behajlítását és megfeszítését. Ennek a módszernek a hátránya, hogy gyakran igen szorosra kell húzni ahhoz, hogy hasson, valamint a lovak nagy része továbbra is tud levegőt nyelni, a nyakszív alkalmazása pedig jelentősen növeli az állat stressz-szintjét. A módosított Forssell-féle műtét során a ló levegőnyelésben használt főbb izmait (m.omohyoideus, m.sternohyoideus, m.sternothyroideus), ill. a n. accesorius ventrális ágát távolítják el, így gátolják a lovat a levegőnyelésben. A műtét hatékonyságáról megoszlanak a vélemények (30-100%), hatását a ló stressz-kezelési stratégiájára azonban eddig még nem vizsgálták. Amennyiben a levegőnyelés egyfajta megküzdési stratégiát jelent a ló számára az őt érő stresszes ingerekre, a levegőnyelés gátlásának hatására szignifikánsan romolhat az állat stressz-kezelési képessége.

Célkitűzések

1. A leggyakoribb sztereotípiák hajlamosító tényezőinek vizsgálata lovaknál, különös tekintettel a sztereotípiát mutató szomszéd ló hatására;
2. A levegőnyelés hajlamosító tényezőinek keresése két statisztikai módszer, a döntési fa és a logisztikus regresszió segítségével, valamint a két módszer eredményességének összehasonlítása;
3. Kontrol és levegőnyelő lovak „Idegesség”, „Képezhetőség” és „Barátságosság” temperamentum jegyekben mutatott eltéréseinek vizsgálata személyiség kérdőív segítségével;
4. Levegőnyelést provokáló stressz-teszt kidolgozása, amely alkalmas a levegőnyelés jelenlétének vagy hiányának megbízható igazolására;
5. A módosított Forssell-féle műtéti eljárás hatékonyságának, és a műtét következményeinek felmérése az állat jóléte szempontjából, valamint a műtétilag kezelt, a nyakszíjjal kezelt, a kezelésben nem részesült levegőnyelő és a sztereotípiát nem mutató lovak stressz kezelésének összehasonlítása a levegőnyelést provokáló teszt segítségével.

1. vizsgálat

Módszerek

Kérdőíves felmérést végeztünk kilenc magyarországi lovardában 287 ló viselkedéséről, tartási körülményeiről. Az adatokat személyesen a lovat jól ismerő személy (lovász, vagy lovas) segítségével vettük fel a helyszínen. A kérdőívben a ló általános adataira (ivar, kora, fajta), tartási körülményeire (bokszt vagy állás, heti karámozás, lovaglás mennyisége) nem kívánt viselkedésére (agresszió, szökési hajlam, sztereotípiák) valamint a ló szomszédságában (maximum 3 boksz távolságban) lévő lovak nem kívánt viselkedésére kérdeztünk rá.

A lovak sztereotíp viselkedésének hajlamosító tényezőit általánosított kevert lineáris modellel (kevert logisztikus regresszióval) kerestük.

Eredmények és értelmezésük

A 9 vizsgált lovardában a sztereotípiák előfordulási gyakorisága összhangban volt a külföldi adatokkal (szitalás 2,8%, istállójárás 3,8%, karórágás/levegőnyelés 4,5%, farágcsálás 10,1%). A sztereotípiák jelenlétének legjelentősebb hajlamosító tényezője a szomszéd ló sztereotíp viselkedése volt (esélyhányados: 7-21). Ez az összefüggés nem magyarázható az istálló-hatással, mivel ezt a hatást a modell random változóként figyelembe vette. Azon lovak között továbbá, melyek agresszív viselkedést mutattak, 4-11-szer nagyobb eséllyel találtunk sztereotípiát mutató lovat a nem agresszív egyedekhez képest.

Az agresszió és a sztereotípiák kapcsolatáról kevés ismeret áll rendelkezésünkre. Korábbi vizsgálatban kimutatták, hogy domináns kancák csikói között nagyobb eséllyel alakul ki sztereotíp viselkedészavar. A domináns egyedek általában agresszívebbek, és vélhetően ezen egyedek már kisebb korlátozásra is érzékenyebben reagálnak, mint társaik. Mások szerint a frusztráció vagy stressz közös következménye az agresszió és a sztereotípiák.

Bár a kérdőíves vizsgálat nem alkalmas ok-okozati összefüggések azonosítására, eredményeink felvetik annak lehetőségét, hogy a sztereotíp viselkedés kialakulásában fontos szereppel bír a szomszéd ló sztereotíp viselkedése. Ha további vizsgálatok meg is erősítik, hogy szerepe lehet valamilyen imitációs tanulási folyamatnak, a sztereotípiát mutató lovak izolációja semmiképp sem célravezető megoldás, mivel a többiekkel való elszigeteltség növeli a lóban a feszültséget és felerősíti a sztereotípiák gyakorlását. Azonban megfontolandó lehet, hogy azokat a lovakat, melyeknél megjelennek a sztereotípiák korai fázisának jelei, érdemes olyan környezetben tartani, ahol nincs a közvetlen környezetében más sztereotípiát mutató ló.

2. vizsgálat

Módszerek

Az első vizsgálat adatait felhasználva, a levegőnyelés hajlamosító tényezőit a logisztikus regresszió után a döntési fa módszer segítségével is kielemeztük. Ez lehetőséget adott arra, hogy bemutassuk a döntési fa módszer előnyeit, alkalmazhatóságát az állatorvos-tudomány területén, és összehasonlítsuk a két módszer hatékonyságát.

Az egyik fontos különbség a két statisztikai módszer között, hogy a logisztikus regressziónál számos alkalmazhatósági feltételnek teljesülnie kell, míg a döntési fánál nem. További különbség, hogy a logisztikus regresszió segítségével a hajlamosító tényezők esélyhányadosáról kapunk információt. A döntési fa eredménye pedig egy fa-diagramm, mely megmondja a sztereotípiá bekövetkezésének valószínűségét adott körülmények fennállása ismeretében, miközben szemléletesen mutatja a hajlamosító tényezők közötti összefüggéseket

A döntési fa egy klasszifikációs algoritmus, mely rekurzív módon a megfigyeléseket egy fa ágaira osztja szét a predikció pontosságának növelése érdekében. Matematikai algoritmusok (pl. khi-négyzet teszt) alapján választja ki azt a változót és a hozzá tartozó küszöbértéket, amivel a megfigyelési egységeket két csoportra osztja. Ezt a lépést minden elágazódásnál megismétli, amíg el nem készül a teljes fa (vagyis az összes egyed be nem sorolta). A hasítási algoritmussal mindig olyan változót és küszöbértéket keres, amivel maximalizálni tudja a fennmaradó csoportok homogenitását. A döntési fát az R 2.7.2. Statisztikai Software *rpart* és *party* függvényeivel illesztettük.

Eredmények és értelmezésük

Mindkét módszer ugyanazt a két fő hajlamosító tényezőt találta meg, amit az első vizsgálatban bemutattunk. A döntési fa azonban ezeken felül más hajlamosító tényezőket is megnevezett a logisztikus módszerhez képest, és a modell találataránya is jobb volt. A döntési fa alapján a levegőnyelő szomszéd jelenléte csak bizonyos feltételek mellett növeli a levegőnyelés kialakulásának esélyét (ha van a levegőnyelő szomszédon kívül szitáló ló is az adott ló környezetében, vagy ha az adott ló agressziót is mutat és hajlamos a szökésre is). A döntési fa továbbá rámutat arra is, hogy azon lovak között, akiket állásban, lekötve tartanak, nő a sztereotípiá előfordulásának valószínűsége. A lekötött tartásmódot ma már számos helyen elítélik, Dániában tiltják is, aminek jogosultságát jelen eredmények alátámasztják.

3. vizsgálat

Módszerek

Ebben a vizsgálatban egy személyiség kérdőívet töltettünk ki 50 levegőnyelő és 50 kontrol, sztereotípiát nem mutató, ló gazdájával, hogy megnézzük, mennyire érezhető a mindennapos használat során a levegőnyelő lovak viselkedés-tesztekben mutatott „gyengébb” tanulási képessége vagy nagyobb fokú stressz-érzékenysége. Amennyire lehetett, igyekeztünk minden levegőnyelő ló mellé az adott istállóból egy hasonló, de sztereotípiát nem mutató lovat választani. A kontrol és a levegőnyelő lovak csoportja nem különbözött sem a kor, az ivar, a fajta, a belovágási szint vagy használat (sport vagy hobbi) tekintetében.

A kérdőívről már korábban bebizonyították, hogy megbízhatóan méri az „Ijedősséget”, „Képezhetőséget” és a „Barátságosságot”. Főkomponens elemzés segítségével megállapították, hogy az „Ijedősség” temperamentum jegy a következő tulajdonságokat méri: mennyire „Ideges”, „Ingerlékeny”, „Rémüldözik”, „Kiszámíthatatlan”, „Éber”, „Domináns”, vagy „Ijedős” az adott ló. A „Képezhetőség” jegybe tartozott a ló „Koncentráloképessége”, „Tanulékonysága”, „Memóriája” és „Kitartása”. A „Barátságosságot” pedig a „Barátságosság emberek felé”, a „Barátságosság lovak felé”, a ló „Kooperáló képessége” és „Kezelhetősége” kérdések mérték.

A temperamentum jegyekre adott pontszámok különbségeit a két csoport között általános lineáris modellel teszteltük, ahol további független változóként a kor, az ivar, a fajta, a belovágási szint, és a ló sport vagy hobbi célra való alkalmazását hatását is figyelembe vettük.

Eredmények és értelmezésük

A kor, az ivar, a fajta és a belovágási szint nem volt hatással a temperamentum jegyekre, azonban annak, hogy sport vagy hobbi célra használták a lovat, valamint a sztereotípiá jelenlétének volt szignifikáns hatása. A sport célra használt lovak „Ijedőssége” alacsonyabb ($p=0,032$), „Képezhetősége” pedig magasabb ($p=0,068$) volt a hobbi lovakéhoz képest. A lovasok elbírálása alapján a levegőnyelő lovaknak a kontrol lovakhoz képest szignifikánsan alacsonyabb volt az „Ijedősségre” kapott pontok értéke ($p<0,001$), a „Képezhetőség” és „Barátságosság” jegyekben azonban nem különbözött a két csoport ($p=0,823$ és $p=0,543$).

A sport célra tartott lovak általában magasabb szinten vannak belovágolva, és gyakrabban kerülnek kapcsolatba újszerű ingerekkel (pl. színes akadály), mint a hobbi lovak, és ez által

jobban hozzászokhattak, és kisebb reakciót mutatnak egy ijesztő helyzetben. Hasonlóképpen a sport lovak lovasai általában magasabb lovastudással rendelkeznek, így könnyebben tudják lenyugtatni a lovat a hobbi lovasokhoz képest. Továbbá az sem kizárt, hogy sport célra eleve olyan lovakat választanak inkább, melyeket jobban lehet képezni.

Korábbi vizsgálatok alapján a levegőnyelő lovak kisebb reaktivitást mutatnak egy adott fenyegetettséget jelentő vagy ijesztő helyzetben, valamint nyugalmi helyzetben alacsonyabb parazsimpatikus és magasabb szimpatikus tónus jellemzi őket a kontroll lovakhoz képest. Felvetésünk szerint lehetséges, hogy a lovasok által kevésbé „Ijedősnek” minősített viselkedés mögött a levegőnyelő lovak passzív megküzdési stratégiája áll. A laboratóriumi tesztek eredményeivel ellentétben, a levegőnyelő lovak „Képezhetősége” vagy „Tanulékonysága” nem különbözött a kontroll lovakétól. Az intelligencia tesztek eredménye és a lovak tényleges lovagolhatósága között korábbi vizsgálatok sem tudtak eddig összefüggést kimutatni. A „Barátságosság” vélhetően inkább függ a tartási és foglalkozásbeli különbségektől, mintsem a sztereotípiá jelenlététől.

A vizsgálatunk arra mutat rá, hogy a levegőnyelő lovak viselkedés-tesztekben mutatott „gyengébb” tanulási képessége nem szükségszerűen jelenti azt, hogy a sztereotípiá jelenléte negatív irányba befolyásolná a ló teljesítményét vagy képezhetőségét.

4. vizsgálat

Módszerek

A levegőnyelés jelenlétének vagy hiányának megbízható igazolására kidolgoztunk egy levegőnyelést provokáló stressz-tesztet. A teszt kidolgozásához 12 levegőnyelő lovat (köztük 4 enyhe és 8 súlyos levegőnyelő) és 4 kontrol lovat használtunk.

A viselkedésteszt során a lovakat kötőfék és vezetősár segítségével a saját bokszukban kikötöttük, a boksz ajtaját nyitva hagytuk. A vezetősár hossza megengedte a lónak, hogy a fejével elérje a földet és az etetőjét. A teszt összesen 20 percig tartott, melynek első és utolsó 5-5 percében a lovat nem érte egyéb külső behatás. Az 5-7 perc között a vizsgáló személy fel alá járkált a ló bokszja előtt, egy zabbal töltött kutyatálat zörgetve a ló érdeklődésének felkeltése érdekében. A 7. percben a zabos tálát a ló elé helyezte, tőle még éppen elérhetetlen távolságban. A tál egészen a 15. percig ezen a helyen maradt, miközben a 9., a 11. és a 13. perc kezdetekor a tálban lévő zabból a lónak kóstolót (kb. 5 gramm zabot) adott az etetőjébe. A harmadik kóstoló után 2 perccel (15. perc) a zabos tálát elvitte a ló elől. A ló a hátralévő 5 percben továbbra is kikötve maradt.

A lovak viselkedését a stressz-teszt során folyamatosan videóra rögzítettük, és mértük, hogy a 20 perc alatt összesen hány másodpercet töltöttek levegőnyeléssel. A kontrol lovak, valamint az enyhe és a súlyos levegőnyelő lovak sztereotípiával töltött idejének hosszát általános lineáris modellel hasonlítottuk össze.

Eredmények és értelmezésük

A bemutatott stressz-teszt segítségével a levegőnyelést végző lovak több mint 80%-ánál ki lehetett váltani a sztereotípiát. A 4 kontrol, korábban nem levegőnyelő lónál a stressz-teszt nem váltott ki levegőnyelést. A súlyos levegőnyelést végző lovak átlagosan az idő $27,1 \pm 6,4\%$ -át (átlag $\pm$ S.E.) töltötték a sztereotípia gyakorlásával, míg az enyhén levegőnyelő lovak szignifikánsan kevesebbet, az idő $4,6 \pm 3,3\%$ -át ($t_9 = -3,286$, $p = 0,010$).

A stressz-teszt kivitelezése nem igényel speciális berendezést, segítségével a legtöbb (mind enyhe mind súlyos mértékű) levegőnyelő lónál könnyen és viszonylag rövid idő alatt kiváltható a rendellenes sztereotípia. A teszt segítségével a levegőnyelés mértékéről is információt kaphatunk. A jelen tanulmányban bemutatott levegőnyelést provokáló stressz-teszt alkalmas lehet mind a tudományos vizsgálatokban, mind az állatorvosi gyakorlatban is.

5. vizsgálat

Módszerek

Ebben a vizsgálatban 13 módosított Forssell-féle műtéti eljárással kezelt, 13 nyakszíjjal kezelt, 13 kezelésben nem részesült levegőnyelő és 13 kontrol (sztereotípiát nem mutató) ló szerepelt. A négy csoport stresszel szembeni megküzdő képességét a 4. vizsgálatban bemutatott levegőnyelést provokáló stressz-teszt segítségével vizsgáltuk. A lovak viselkedését videóra vettük, a belső emocionális állapot mérésére a szívfrekvencia-variabilitás mérőszámait (LF/HF arány) választottuk, melyet a lóra szerelt Polar Equine S810i pulzusmérő segítségével rögzítettünk. A hipotéziseink tesztelésére lineáris kevert modelleket használtunk.

Eredmények és értelmezésük

Eredményeink alapján a nyakszíj és a műtét közel azonos arányban tudta megakadályozni a levegőnyelés kivitelezését. A két gátolt csoport viselkedése és szívfrekvencia-variabilitás változása egymással nagy hasonlóságot mutatott, azonban szignifikánsan különbözött a levegőnyelő és sztereotípiát nem mutató lovakétól.

A sztereotípiát nem mutató lovak átlagosan több időt töltöttek avval, hogy megpróbálják elérni a zabos tálat, és a tál eltávolítása után az idő nagy részét pihenéssel töltötték. A másik három csoporthoz tartozó lovak kevésbé próbálták elérni a zabos tálat, a teszt után pedig kevesebb időt töltöttek pihenéssel, valamint több időt levegőnyeléssel.

A sztereotípiát nem mutató, valamint a levegőnyelő lovak jó stressz adaptációt mutattak, mivel a teszt következtében megnövekedett szívfrekvencia-variabilitás a végén visszatért a kezdeti értékre. Ezzel ellentétben a két gátolt csoport szívfrekvencia-variabilitása emelkedett maradt, és nagy kilengést mutatott a teszt során végig, ezek a lovak nem találtak megfelelő megküzdési stratégiát.

Eredményink arra mutatnak rá, hogy a levegőnyelés gátlásának hatására szignifikánsan romlik az állat stressz-kezelési képessége, ezért a gátlás önmagában nem elegendő a levegőnyelés gyógykezelésére – a ló motivációját is csökkenteni kell. A nyakszíjjal és műtéttel gátolt lovak között nem találtunk szignifikáns eltérést sem a viselkedés, sem a szívfrekvencia-variabilitás tekintetében. Ez alapján egyik módszer sem hatékonyabb, illetve előnyösebb az állat jóléte szempontjából a másiknál.

Új tudományos eredmények

1. Az irodalomban elsőként, empirikusan bizonyítottam, hogy sztereotípiát mutató ló szomszédsága jelentősen növeli a sztereotip viselkedés előfordulási gyakoriságának az esélyét.
2. Bemutattam, hogy a döntési fa módszer hatékonyan alkalmazható az állatorvos-tudomány területén belül, és új alternatívát jelent a hajlamosító tényezők feltárásában.
3. Egy korábban már validált személyiség kérdőív segítségével összehasonlítottam levegőnyelő és kontrol lovak temperamentumát. Igazoltam, hogy a levegőnyelő lovak passzív megküzdési stratégiát használnak, és ezért a lovasok kevésbé „Ijedősnek” minősítik őket a kontrol lovakhoz képest. A „Képezhetőség” és a „Barátságosság” tekintetében nem volt különbség a kontrol és levegőnyelő lovak között. Ezzel kimutattam, hogy levegőnyelő lovak viselkedés-tesztekben mutatott „gyengébb” tanulási képessége és a sztereotípiá jelenléte nem befolyásolja negatív irányba a ló teljesítményét vagy képezhetőségét.
4. Kidolgoztam egy levegőnyelést provokáló stressz-tesztet, mely megbízhatóan igazolja a levegőnyelés jelenlétét vagy hiányát. A teszt a legtöbb (mind enyhe mind súlyos mértékű) levegőnyelő lónál könnyen és viszonylag rövid idő alatt kiváltja a rendellenes sztereotípiát. A teszt segítségével a levegőnyelés mértékéről is megbízható és valid és információt kapunk, így a teszt hasznos mind a tudományos vizsgálatok, mind az állatorvosi gyakorlat számára (pl. adás-vételi vizsgálatnál).
5. Az általam kidolgozott stressz-teszt segítségével néztem a nyakszíjjal és műtéttel gátolt, valamint a nem gátolt levegőnyelő és kontrol lovak stressz-kezelési stratégiabeli különbségeit. Kimutattam, hogy a nyakszíjjal és műtéttel gátolt levegőnyelő lovak között nincs szignifikáns eltérés sem a levegőnyelés mértéke, sem a stressz-tesztben mutatott viselkedés, vagy a szívfrekvencia-variabilitás tekintetében. Továbbá igazoltam, hogy a levegőnyelés segíti az állatot a stresszel való megküzdésben. A levegőnyelés gátlásának hatására szignifikánsan romlik az állat stressz-kezelési képessége. Vizsgálatom eredményei azt mutatják a nyakszíjjal vagy műtéttel történő gátlással kapcsolatban, hogy egyik módszer sem hatékonyabb, illetve előnyösebb az állat jóléte szempontjából a másiknál. A gátlás önmagában nem elegendő, a levegőnyelés gyógykezelése során a ló motivációját is csökkenteni kell.

Az értekezés alapjául szolgáló tudományos közlemények

Folyóiratokban megjelent / közlésre elfogadott, lektorált, teljes szövegű tudományos közlemények, angol nyelven

1. **Nagy, K.**, Schrott, A., Kabai, P. Possible influence of neighbours on stereotypic behaviour in horses. Appl. Anim. Behav. Sci. 2008. 111, 321–328. (IF: 1.823)
2. **Nagy, K.**, Reiczigel, J., Harnos, A., Schrott, A., Kabai, P. Tree-based methods as an alternative to logistic regression in revealing risk factors of crib-biting in horses. J.Equine Vet. Sci. accepted for publication (IF: 0.515)
3. **Nagy, K.**, Bárdos, Gy., Bánszky, N., Bodó, G. Differences in temperament traits between crib-biting and control horses. Appl. Anim. Behav. Sci. submitted for publication (IF: 1.823)
4. **Nagy, K.**, Bodó, G., Bárdos, Gy., Harnos, A., Kabai, P. The effect of a feeding stress-test on the behaviour and heart rate variability of crib-biting horses (with or without inhibition). Appl. Anim. Behav. Sci. submitted for publication (IF: 1.823)

Folyóiratokban megjelent / közlésre elfogadott, lektorált, teljes szövegű tudományos közlemények, magyar nyelven

5. **Nagy, K.**, Bodó, G. A megtámasztásos levegőnyelés és gyógykezelésének új lehetőségei. Magy. Állatorv. Lapja 2009. 131. 8-17. (IF: 0.104)
6. **Nagy, K.**, Bodó, G. Levegőnyelést provokáló stressz-teszt lovak számára. Magy. Állatorv. Lapja accepted for publication (IF: 0.104)

Kongresszusi összefoglalók (poszterek, előadások), angol nyelven

Nagy, K., Schrott A, Kabai P, 2005. Do horses learn stereotypic behaviour from other horses? Poszter. XXIX. International Ethological Congress, Budapest, (poszter, absztrakt) 2005

Nagy, K., Bodó G., Bárdos, Gy., Harnos, A. Is modified Forssell's operation superior to cribbing collar in preventing crib-biting in horses? International Equine Science Meeting, Regensburg, (előadás, absztrakt) 2008

Kongresszusi összefoglalók (poszterek, előadások), magyar nyelven

Nagy, K., A lovak rendellenes sztereotip viselkedésének előfordulási gyakorisága magyarországi lovardákban, Poszter. XII. Lógyógyászati Kongresszus, Budapest, (poszter, absztrakt) 2004

Nagy, K., Schrott A, Kabai P. Lehet-e tanult a lovak sztereotip viselkedése? IX. Magyar Etológiai Konferencia, Göd, (előadás, absztrakt) 2004.

Nagy, K., Reiczigel J, Harnos A, Schrott A, Kabai P. Döntési fák, mint a logisztikus regresszió alternatívája: Rizikófaktorok keresése lovak sztereotip magatartászavarainál (esettanulmány), Poszter. VII. Magyar Biometriai és Biomatematikai Konferencia, Budapest, (poszter, absztrakt) 2005

Nagy, K., Bodó G.. Lovak leggyakoribb rendellenes sztereotip viselkedései és kezelési lehetőségük. XIII. Lógyógyászati Kongresszus, Budapest, (előadás, absztrakt) 2005.

Nagy, K., Bodó G. A karórágás gyógykezelési lehetőségei lovaknál. MTA ÁTB ülése, Akadémiai beszámoló, Budapest, (előadás, absztrakt) 2006.

Nagy, K., Bodó G. 2006. A karórágás és levegőnyelés megelőzése és gyógy-kezelésének lehetőségei. Lótenyésztési Tudományos Napok, Debrecen, (előadás, absztrakt) 2006.

Nagy, K., Bodó G. A karórágó műtét hatékonyságának felmérése Magyarországon. MTA ÁTB ülése, Akadémiai beszámoló, Budapest, (előadás, absztrakt) 2007

Nagy, K., Bodó G. A karórágás (levegőnyelés) gátlásának hatása a lovak stressz-kezelési stratégiájára. MTA ÁTB ülése, Akadémiai beszámoló, Budapest, (előadás, absztrakt) 2008

Nagy, K., Bodó G.. A karórágás gátlásával csökkenhet a lovak stresszel szembeni megküzdő képessége. MTA ÁTB ülése, Akadémiai beszámoló, Budapest, (előadás, absztrakt) 2009

Köszönetnyilvánítás

A PhD disszertáció elkészítése az idő nagy részében magányos és elszigetelt tevékenység, azonban a következő személyek segítségével és hozzájárulása nélkül sosem jutottam volna el idáig.

Elsősorban szeretném megköszönni témavezetőm, *Dr. Bodó Gábor* segítségét, támogatását és bátorítását. Külön köszönöm, hogy PhD tanulmányaim során, a vizsgálataim elvégzéséhez minden időt és anyagi támogatást a rendelkezésemre bocsátott, valamint hogy szakmailag mindvégig felügyelte és mederbe terelte a kutatásokat.

Köszönettel tartozom mindazoknak a tanároknak, akik egyetemi és posztgraduális tanulmányaim során segítettek elmélyíteni az ismereteimet a viselkedésbiológia és biostatistika témakörökben. Köszönöm *Dr. Kabai Péternek*, hogy már fiatal zoológus hallgató koromban elkezdhettem a lovakról szerzett gyakorlati tudásomat a viselkedésbiológiában is hasznosítani. Köszönöm *Dr. Ryo Kusunosenek* (JRA Equine Research Institute, Tokyo, Japán), hogy bepillantást adott a kutatásaiba, mely mindvégig ösztönző erővel hatott pályafutásomra. Köszönöm *Dr. Kis Jánosnak*, *Dr. Bárdos Györgynek*, *Dr. Bába Andrásnak*, *Dr. Kerekes Zoltánnak*, *Dr. Reiczigel Jenőnek*, *Schrott Anikónak*, *Dr. Bókony Veronikának*, *Kovács Daniellának* és *Halmi Zsuzsának*, hogy kérdéseimmel bármikor zaklathattam őket. Köszönöm *Dr. Katherine A. Houpt* (Cornell University, Ithaca, USA) és *Dr. Huszenicza Gyula* elismerő szavait és bátorítását.

Külön köszönettel tartozom *Dr. Harnos Andreának* és *Dr. Harnos Zsolt* Professzor Úrnak hogy a PhD ösztöndíjam lejárta után munkát biztosítottak számomra, és statisztikai tudásom mélyítését lehetővé tették. Igazi szakmai kihívást jelentett számomra a madárvonulás és a klímaváltozás kapcsolatának a vizsgálata.

Hálásan köszönöm *Gavaldá Kingának*, *Kiss Georginának* és *Bánszky Noéminek* az adatgyűjtésben nyújtott segítségét, valamint szeretném megköszönni a lovasoknak (többek között *Varga Zoltánnak*, *Bakonyi Anikónak*, *Molnár Kármennek*, *Maus Ilonának*, *Csermákné Lócsy Krisztinának* és *Hargitai Jánosnak*) és persze a lovaknak, hogy készségesen hozzájárultak a vizsgálatok elvégzéséhez.

Köszönöm munkatársaimnak (többek között *Dr. Makra Zitának*, *Dr. Veres Kata Orsolyának*, *Dr. Kutasi Orsolyának*, *Dr. Tóth Péternek*, *Dr. Izing Simonnak*, *Kovács Szilviának*, és az üllői Nagyállat Klinika összes munkatársának) a sok segítséget és a velük együtt eltöltött vidám időt.

Végül, de nem utolsó sorban, szeretném megköszönni szüleimnek, nagyszüleimnek és családom többi tagjának – beleértve a lovaimat – valamint a barátaimnak, hogy életem fontosabb pillanataiban mindig mellettem álltak, és ahol tudtak, segítettek. Örök hálával tartozom a Szent János Kórház és a MÁV Kórház orvosainak (többek között *Dr. Ferenczi Jánosnak* és *Dr. Smolcz Katalinnak*), a Krisna Tudat Nemzetközi Szervezete tagjainak (különös tekintettel *Srila Indradyumna Maharajanak*, *Srila Sivarama Swaminak* és *Srila Prabhupadanak*), valamint a *Bhagavad Gita* nektári tanításainak, hogy egyetemi tanulmányaim végén elszenvedett súlyos lovas balesetemből mind fizikailag, mind szellemileg, mind lelkileg felépülhettem, és újra teljes értékű életet élhetek.

Budapest, 2009. szeptember 11.

Nagy Krisztina